सुप्रीम कोर्ट रिपोर्ट्स (२०२१) ८ एस.सी.आर पान नंबर - १३५ ते १५०

(इंग्रजी मध्ये टंकलिखित केलेल्या न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद)

पारूबाई

विरुद्ध

महाराष्ट्र शासन

(फौजदारी अपील क्रमांक ११५४/२०१८)

ऑगस्ट १०, २०२१

[न्यायमूर्ती हेमंत गुप्ता आणि न्यायमूर्ती ए. एस. बोपण्णा]

दंड संहिता, १८६० : कलम ३०२ व ४३६ - खून - मध्यरात्री लागलेल्या आगीची घटना ज्यात अपीलकर्ते चे घर आणि तिचे कुटुंबीय आगीत अडकले- अपीलकर्ते-दुसरी पत्नी सुखरूप घराबाहेर पडली, तर पहिली पत्नी आणि तिची दोन मुले आगीत अडकले आणि त्यापैकी दोघांचा नंतर मृत्यू झाला - खालील न्यायालयांनी कलम ३०२ आणि ४३६ अन्वये अपीलकर्त्याला दोषी ठरवून शिक्षा, तिचा नवरा आणि सासू यांची कनिष्ठ न्यायालयाने निर्दोष मुक्तता केली असली तरी – अपिलावर न्यायालयाने असे म्हटले आहे: परिस्थितीजन्य पुराव्यांच्या आधारे दोषसिद्धीसाठी परिस्थितीच्या साखळीतील दुवे प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे - केवळ संशय पुरेसा ठरणार नाही. जोपर्यंत फिर्यादी पक्षाने सादर केलेल्या परिस्थितीजन्य पुरावेच खरे आहेत असा निष्कर्ष निघत नाही तोपर्यंत - खालील न्यायालय आरोपीला दोषी घोषित करू शकत नाही – संशय कितीही प्रबळ असला तरी तो पुराव्याची जागा घेऊ शकत नाही - या घटनेत अपीलकर्त्याला इजा झाली नाही अशी शंका निर्माण करणार्या परिस्थितीसंदर्भात, हे लक्षात घेतले पाहिजे की नैसर्गिक मानवी वर्तन असे आहे की जेव्हा एखादी घटना किंवा अपघात होतो तेव्हा ताबडतोब प्रतिक्रिया

घटनास्थळापासून दूर जाणे आणि स्वतःला वाचविणे असते - एखाद्या व्यक्तीला खुनासारख्या गंभीर गुन्ह्यात दोषी ठरविण्याची परिस्थिती असू शकत नाही जोपर्यंत साखळीतील इतर परिस्थिती आरोपीच्या गुन्ह्याकडे लक्ष वेधत नाही - साखळीतील परिस्थिती सिद्ध होत नाही, तोपर्यंत अपीलकर्त्याविरुद्ध तसे धरता येत नाही - त्या दृष्टीने अपीलकर्त्याला संशयाचा लाभ द्यावा - अशा प्रकारे, दोषसिद्धीचा आदेश टिकवता येत नाही आणि तो रद्द केला जातो - पुरावा.

अपील मंजूर करत हे न्यायालय असे अधिनिर्णित करते कि -

१.१ परिस्थितीजन्य पुराव्यांच्या आधारे दोषसिद्धीसाठी परिस्थितीच्या साखळीतील दुवे प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे. परिस्थितीजन्य पुरावे सादर केल्याशिवाय केवळ संशय पुरेसा ठरणार नाही. खटला चालवून असा निष्कर्ष निघाला पाहिजे की "ते खरेच आहेत." " ते खरे असले पाहिजे" किंवा "खरे असू शकतात असा नाही ". [परिच्छेद १३, १४] [१४५-एफ; १४७-सी-डी]

१.२. उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याला वाजवी संशयाच्या पलीकडे निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्याऐवजी संभाव्यतेच्या अधिकतेवर दोषी ठरवले. जरी त्याने त्याच्या शेवटच्या परिच्छेदात 'वाजवी संशयाच्या पलीकडे' हा वाक्यांश वापरला असला, तरी त्यापूर्वीचे तर्क केवळ अनुमान आणि अनुमान आहेत . पुराव्याच्या संदर्भात उच्च न्यायालयाने नोंदवलेली एकमेव परिस्थिती अशी आहे की पंचनामा आणि पी. डब्ल्यू.-८ च्या पुराव्यांद्वारे मृत एन. चा जळालेला कळसा जप्त करण्यात आला होता, की कळसा रासायनिक विश्लेषणासाठी पाठवण्यात आला होता आणि अहवालात असे दिसून आले आहे की त्यावर केरोसीनचे अवशेष सापडले होते. त्या परिस्थितीत, उच्च न्यायालयाने असे म्हटले की मृत एनला आग लावण्यासाठी केरोसीनचा वापर करण्यात आला होता. जरी ती

साखळीतील परिस्थिती म्हणून घेतली गेली असली तरी, साखळीतील इतर परिस्थिती अपीलकर्त्याकडे निर्देश करण्याशी जोडलेल्या असल्याशिवाय ती अपुरी होती. त्या संदर्भात, लक्षात घेण्यासारखी बाब म्हणजे, उच्च न्यायालयाने आपल्या पूर्वीच्या युक्तिवादात, ज्यांनी केरोसीनचा वास घेतला आहे असे नमूद केलेल्या डब्याच्या वसुलीवर अविश्वास दाखवला आहे, कारण ती रासायनिक विश्लेषणासाठी पाठवली जाऊ शकत नाही आणि ज्या परिस्थितीत ती जप्त करण्यात आली असे म्हटले गेले होते. जर अशी स्थिती असेल, तर जरी फ्रॉकचा संदर्भ देणारा रासायनिक विश्लेषण अहवाल स्वीकारला गेला असला, तरी अपीलकर्ता केरोसीनच्या फवारणीसाठी जबाबदार होता किंवा केरोसीन एनच्या फ्रॉकच्या संपर्कात आले होते, जे घटनेच्या ठिकाणाहून जप्त करण्यात आले असल्याचे म्हटले जाते, असा संबंध जोडण्यासाठी नोंदीवर काहीही नाही. याशिवाय, 'एम' च्या घोषणेतून मृत व्यक्ती हे उघड करते की शेतामध्ये वीज नसल्यामुळे ते घरात झोपतात आणि रात्री कंदील प्रकाश ठेवतात ज्यासाठी केरोसीनचा वापर केला जातो. पुढे, हे पुरावे आले आहेत की या घरात स्वयंपाक देखील केला जातो आणि डिझेलसह ट्रॅक्टर कॅनशी संबंधित साहित्य देखील त्यात ठेवण्यात आले होते. त्यामुळे, या घटनेत अपीलकर्त्याला दुखापत झाली नाही ही परिस्थिती, तिने मातीचे तेल शिंपडून आग लावली होती, अशा परिस्थितीमध्ये, गोठ्यावरील मातीच्या तेलाच्या डागांवर अवलंबून राहण्याचा आधार असू शकत नाही. [परिच्छेद ११, १२] [१४४-जी-एच; १४५-ए-एफ]

१.३. सत्र न्यायालयाने तसेच उच्च न्यायालयाने त्याच्या अंतिम निष्कर्षासाठी दिलेल्या निर्णयाच्या अभ्यासामुळे कोणत्याही ठोस आधाराविना दोषसिद्धीचे कारण संशयास्पद बनले. शंका कितीही तीव्र असली तरी पुराव्याची जागा घेऊ शकत नाही.

दुर्दैवाने, उच्च न्यायालयाने केलेल्या निरीक्षणांच्या स्वरूपानुसार, शेवटी असे म्हटले आहे की फिर्यादी पक्षाने वाजवी संशयाच्या पलीकडे हे सिद्ध केले आहे की केवळ अपीलकर्त्यानेच मृत एम आणि तिच्या मुलांना आरोपी क्रमांक २ सह तिच्या वैवाहिक जीवनातून काढून टाकण्याच्या उद्देशाने आग लावली आहे. जर उच्च न्यायालयाने नमूद केलेल्या तथ्यांमुळे असा संशय निर्माण होत असेल, तर त्याचप्रमाणे अशी परिस्थिती देखील आहे जी शंका निर्माण करते की अपीलकर्त्याला केवळ त्या घटनेत जखमी झाले नाही म्हणून दोषी ठरवले जाऊ शकते की नाही. त्या संदर्भात, लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट अशी आहे की नैसर्गिक मानवी वर्तन असे आहे की जेव्हा एखादी घटना किंवा अपघात होतो तेव्हा तात्काळ प्रतिक्रिया म्हणजे घटनास्थळापासून दूर जाणे आणि स्वतःला वाचवणे. जर मध्यरात्री कोणत्याही कारणास्तव आग लागली असेल आणि जर अपीलकर्ता जागे झाला असेल आणि त्याला ते थोडे लवकर दिसले असेल, तर इतर कैद्यांची तपासणी करण्यासाठी जळत असलेल्या घरात जाण्याऐवजी घराबाहेर पळणे स्वाभाविक आहे. दुसऱ्याला वाचवण्यासाठी घरात परत येण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीला खूप धैर्य लागते किंवा सहानुभूती बाळगावी लागते आणि असे न करणे हे संकटात असलेल्या सहमानवाच्या मदतीसाठी न येणे हे नैतिकदृष्ट्या चुकीचे मानले जाऊ शकते, परंतु एखाद्या व्यक्तीला हत्येइतकेच गंभीर असलेल्या गुन्ह्यासाठी दोषी धरणे ही परिस्थिती असू शकत नाही, जोपर्यंत साखळीतील इतर परिस्थिती आरोपींकडे निर्देश करत नाहीत जेणेकरून दोषी असण्याचा अप्रतिरोध्य निष्कर्ष निघेल. [परिच्छेद १५] [१४८ - डी-एच; १४९- ए-बी]

१.४ जर एम. ला ठार मारण्याच्या उद्देशाने आग लावण्यास अपीलकर्ता जबाबदार असता, तर ती बाहेर येणार नाही याची खात्री करण्यासाठी तिने घराबाहेर

आल्यानंतर दरवाजा बंद केला नसता. दुसरीकडे, जिवंत बाहेर आलेल्या आणि एक दिवस जगलेल्या 'एम' ने अपीलकर्त्यासह कोणालाही दोषी ठरवले नाही किंवा त्याच्यावर संशय घेतला नाही. पुढे पीडब्लू-१, सासूच्या जबाबानुसार, तो घराच्या बाहेरच झोपला होता आणि अपीलकर्त्याचा आरडाओरडा ऐकून तो जागे झाला आणि ती बाहेर आली तेव्हा मृत व्यक्तीने सांगितले होते की तो जागे होता. मृत व्यक्तीला वाचवण्यासाठी त्यांनी केलेल्या प्रयत्नांबद्दलही त्यांनी सांगितले नाही. पण मृत व्यक्ती आणि नातू बाहेर आल्यानंतरच पावले उचलली गेली. आणखी एक परिस्थिती अशी आहे की मान्य केलेली स्थिती अशी आहे की घरात तीन खोल्या होत्या, ज्यापैकी एका खोलीत पीडब्लू-३ आणि त्याचे कुटुंब होते, आग लागण्याच्या दुर्घटनेचे स्वरूप असे होते ज्यामुळे संपूर्ण घर आणि लगतच्या गोशाळेचा देखील नाश झाला होता. त्या स्थितीतही उक्त पीडब्लू-३ आणि इतरांनाही दुखापत झाली नाही. त्यामुळे एकट्याने जखमी न होणे ही एखाद्याला घराला आग लावल्याबद्दल दोषी ठरवण्याची परिस्थिती मानली जाऊ शकत नाही. [परिच्छेद १६] [१४९-बी-इ]

१.५. उच्च न्यायालयाने असे म्हटले आहे की दुसरे लग्न; घरगुती वर्चस्वाची इच्छा आणि देखभालीसाठी कागदपत्रांची अंमलबजावणी, एक परिस्थिती आणि हेतू म्हणून लग्नाची नोंदणी होण्याच्या एक दिवस आधी, स्वीकारली जाऊ शकत नाही. हे कारण आहे की मालमत्तेच्या केवळ एका भागासाठी पहिल्या पत्नीच्या बाजूने देखभालीची व्यवस्था केल्यानंतर लग्नाची नोंदणी करण्यात आली होती, जी अशा परिस्थितीत एक सामान्य गोष्ट आहे आणि अपीलकर्त्याने तिचे स्वतःचे घर उद्ध्वस्त केले अशा सध्याच्या स्वरूपाच्या कथित गुन्ह्यासाठी हा एक मजबूत हेतू मानला जाऊ शकत नाही आणि तेही ते एकाच

घरात एकत्र राहत असताना इतर कोणतीही घटना घडल्याशिवाय आणि लग्नाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांहून अधिक काळानंतर आगीची घटना घडली आहे. म्हणून, जर या सर्व पैलूंचा विचार केला गेला तर मनात निर्माण होणाऱ्या शंकांचे वजन, उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याच्या संशयाकडे लक्ष वेधण्यासाठी दिलेल्या कारणांपेक्षा जास्त असेल आणि अशा परिस्थितीत संशयाचा लाभ निश्चितच अपीलकर्त्याच्या बाजूने गेला पाहिजे. [परिच्छेद १७] [१४९- एफ-एच; १५०-अ]

१.६. मृत व्यक्ती आणि तिच्या मुलांभोवती केरोसीन ओतल्याबद्दल आणि आग लावल्याबद्दल उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याला दोषी ठरवले कारण कलम १०६ अंतर्गत स्पष्टीकरण देण्याचे असे बंधन लक्षात घेऊन आग लागण्याचे कारण स्पष्ट करण्यात अपीलकर्ता अपयशी ठरला होता, हे देखील सध्याच्या परिस्थितीत टिकाऊ नाही. स्पष्ट करण्यात अपयश येणे हा केवळ परिस्थितीची साखळी पूर्ण करण्यासाठीचा अतिरिक्त दुवा मानला जाऊ शकतो. तात्काळ प्रकरणात, साखळीतील इतर परिस्थिती स्थापित न झाल्यामुळे, अपीलकर्त्याच्या विरोधात तेच धरले जाऊ शकत नाही. दुसरीकडे, प्रकरण स्वतःच असे आहे की मध्यरात्री आग लागली होती जेव्हा अपीलकर्ता आणि इतर झोपले होते आणि ती आरडाओरडा करत बाहेर आली. अपीलकर्ता आधीच जागे होता आणि आग लागण्यापूर्वीच तो बाहेर होता याचा अन्य कोणताही पुरावा असेल तरच अपीलकर्त्याने आगीच्या कारणाचे स्पष्टीकरण दिले असते. [परिच्छेद १८] [१५०-बी-डी]

१.७ तात्काळ खटल्यातील तथ्ये आणि परिस्थितीतील हे सर्व पैलू विचारात घेऊन, संशयाचा लाभ तिच्या बाजूने असल्याने अपीलकर्त्याची निर्दोष मुक्तता करण्याचा हक्क आहे. अपीलकर्त्याच्या दोषसिद्धीचा आदेश कायम ठेवला जाऊ शकत नाही. सत्र

न्यायालयाने दिलेल्या शिक्षेला आणि दोषसिद्धीला दुजोरा देणारा उच्च न्यायालयाने दिलेला निकाल रद्द केला जातो. [परिच्छेद १९,२०] [१५०-डी-एफ]

शरद बर्धीचंद सारडा विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य (१९८४) ४ एस. सी. सी. ११६: [१९८५] १ एस. सी. आर. ८८; डेविलाल विरुद्ध राजस्थान राज्य (२०१९) १९ एस. सी. सी. ४४७-संदर्भित.

निर्णय विधी संदर्भ

[१९८५] १ एससीआर	**संदर्भित**	**परिच्छेद १३**
(२०१९) १९ एससीसी ४४७	**संदर्भित**	**परिच्छेद १४**

फौजदारी अपिलीय न्यायाधिकारक्षेत्र - फौजदारी अपील क्रमांक - ११५४/२०१८

फौजदारी अपील क्रमांक - ४८८/२००७ मध्ये मुंबई उच्च न्यायालय, औरंगाबाद येथील खंडपीठाच्या दिनांक १२.१०.२०१७ च्या निकाल आणि आदेशानुसार

सुधांशू एस. चौधरी, अपीलकर्त्याचे वकील.

उत्तरार्थीसाठी चे वकील सचिन पाटील, राहुल चिटनीस, आदित्य ए. पांडे, जिओ जोसेफ.

या न्यायालयाचा निर्णय न्यायमूर्ती ए. एस. बोपन्ना.

१. मुंबई येथील उच्च न्यायालय, औरंगाबाद येथील खंडपीठाने फौजदारी अपील क्रमांक - ४८८/२००७ मध्ये दिलेल्या तारखेच्या १२.१०.२०१७ निकालावर आक्षेप घेणाऱ्या या अपीलात अपीलकर्ता या न्यायालयासमोर आहे. या निकालाद्वारे उच्च न्यायालयाने येथे अपीलकर्त्याने दाखल केलेले अपील फेटाळले आहे आणि सत्र न्यायाधीश परभणी यांनी सत्र प्रकरण क्रमांक - २७/२००७ मध्ये, अपीलकर्त्याला भारतीय दंड संहितेच्या कलम ३०२ आणि ४३६ (थोडक्यात 'आय. पी. सी.') अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्याच्या संदर्भात दोषी ठरवणाऱ्या दिनांकित १६.११.२००७ च्या निर्णयाची पुष्टी केली आहे.

२. याचिकाकर्त्यावर आरोपी क्रमांक १ म्हणून गुन्हा दाखल करण्यात आला होता, तर तिचा पती गुलाब आणि त्याची आई म्हणजेच अपीलकर्त्याची सासू यांच्यावर आरोपी क्रमांक २ आणि ३ म्हणून आरोप ठेवण्यात आले होते. आरोपी क्रमांक २ व ३ यांची सत्र न्यायालयाने निर्दोष मुक्तता केली. त्या दृष्टीने उच्च न्यायालयासमोरील अपील आणि सध्याचा विचार हा आरोपी क्रमांक १ असलेल्या अपीलकर्त्याच्या शिक्षेपुरताच मर्यादित आहे. फिर्यादीत म्हटले आहे की, गजानन वाटणे यांचा मुलगा गुलाब याचा विवाह मृताशी (मंदाबाई) झाला होता आणि त्यांना दोन मुले होती, एक ५ वर्षांचा मुलगा आकाश आणि निकिता ही दोन वर्षांची मुलगी. संबंधित गुलाबचे अपीलकर्त्यासोबत विवाहबाह्य संबंध होते आणि अखेरीस ०२.०१.२००६ रोजी तिच्याशी विवाह केला आणि १८.०२.२००६ रोजी त्यांच्या विवाहाची नोंदणी केली. त्यानंतर अपीलकर्ते, पती आणि पहिल्या लग्नातील पत्नी मंदाबाई यांच्यासोबत राहत होती. गुलाबचे आई-वडीलही त्यांच्यासोबत तीन खोल्या असलेल्या छोट्याशा घरात राहत होते. घरातील एका खोलीत पिराजी मानकरी नावाचा त्यांचा नोकर होता. ही स्थिती असताना अपीलकर्ते यांचे पती गुलाब दिनांक ०२.०८.२००६ रोजी जालना येथे ट्रॅक्टरचे टायर खरेदी करण्यासाठी गेले होते. सासू आपल्या मुलीला प्रसूतीसाठी मदत करण्यासाठी तिच्या घरी गेली होती.

३. जेव्हा ही स्थिती होती, तेव्हा २/३.०८.२००६ च्या मध्यरात्री सुमारे २:३० ते ३ वाजता आगीची घटना घडली आणि अपीलकर्ता आणि तिचे कुटुंब ज्या घरात राहत होते ते घर आगीत भस्मसात झाले. घरात असलेला अपीलकर्ता सुखरूप घराबाहेर पडला होता, तर गुलाबची पहिली पत्नी मंदाबाई आणि त्यांची मुलगी निकिता जळालेल्या जखमांसह घराबाहेर पडल्या, तर त्यांचा मुलगा आकाश घरात जळून मरण पावला. अपीलकर्त्याचे सासरे घराबाहेर खाटावर झोपले होते आणि गोंधळात जागे झाल्याने त्यांची सून मंदाबाई आणि नात निकिता यांना झालेल्या

दुखापतींची दखल घेत त्यांनी सेवक पिराजी मांकरीला जीप सुरक्षित करून रुग्णालयात हलविण्यास सांगितले होते. त्यानुसार, त्यांना रुग्णालयात हलवण्यात आले जेथे दुसऱ्या दिवशी मंडबाई आणि त्यांची मुलगी निकिता यांचा जळालेल्या जखमांमुळे मृत्यू झाला.

४. अपीलकर्त्याचे सासरे गजानन यांनी तक्रार दाखल केली होती आणि अपीलकर्त्यालाही दोषी ठरवले होते. त्या पार्श्वभूमीवर, मृत महिलेची बहीण छाया हिने केलेला आरोप लक्षात घेऊन, अपीलकर्त्याचा पती आणि सासू यांनाही आरोपी क्रमांक २ आणि ३ म्हणून समाविष्ट करण्यात आले आणि त्यांच्यावर गुन्हा दाखल करण्यात आला. फिर्यादी पक्षाने पीडब्लू-१ ते पीडब्लू-९ ची तपासणी केली होती आणि पुराव्याची दखल घेऊन संपरीक्षा न्यायालय या निष्कर्षावर पोहोचले होते की आरोपी क्रमांक २ आणि ३ यांच्याविरोधातील खटला सिद्ध झाला नव्हता आणि त्यांना अडकवण्यासाठी पीडब्लू-२ चा पुरावा विश्वासार्ह नव्हता. तथापि, येथे अपीलकर्त्याच्या बाबतीत, सत्र न्यायालयाने पीडब्लू-१ आणि पीडब्लू-३ यांनी सादर केलेल्या पुराव्याची दखल घेतली होती की अपीलकर्ता देखील मृत व्यक्तीसोबत झोपला होता आणि त्या परिस्थितीत असे मत होते की जर घराला अपघाताने आग लागली असेल तर अपीलकर्त्यालाही जळालेल्या जखमा झाल्या असाव्यात. कोणतीही दुखापत न होता ती घराबाहेर पडल्याने ती दोषी असल्याचे आढळून आले. पंचनामा स्थळावरून मृत निकिताचा सापळा घटनेच्या ठिकाणाहून जप्त करण्यात आल्याचे सूचित होते आणि रासायनिक विश्लेषण अहवालात त्यात केरोसीनचे डाग असल्याचे होते, ही इतर परिस्थिती ट्रायल कोर्टाने लक्षात घेतली. पी. डब्ल्यू.-८ केरबा बालाजीराव फड, पी. एस. आय. यांनी सांगितल्याप्रमाणे झुडूपांमधून केरोसीनचा वास येणाऱ्या डब्याची वसुली, निशाणी ४१ मधील पंचनामाच्या पुनर्प्राप्तीच्या संदर्भात विचारात घेण्यात आली.

५. सत्र न्यायालयाचे असे मत होते की अपीलकर्त्याचा हेतू भक्कम होता आणि त्याला हे कृत्य करण्याची संधी होती. त्यात असे म्हटले आहे की जर अपीलकर्त्याला वगळायचे असेल तर इतर कोणीही खरा गुन्हेगार असण्याची वाजवी शक्यता असायला हवी होती, कारण सर्व संभाव्यतांमध्ये गुन्हा अपीलकर्त्याने केला असावा हे दर्शविण्यासाठी पुराव्याची साखळी पूर्ण मानली जाऊ शकते. यासाठी मृत व्यक्ती झोपलेल्या खोलीत झोपलेला अपीलकर्ता आणि अपीलकर्त्याला कोणतीही दुखापत झाली नाही हे आकस्मिक आग लागण्याची शक्यता नाकारण्यासाठी परिस्थिती म्हणून गृहीत धरले गेले. अपीलकर्त्याने ती कोणत्याही जळालेल्या जखमांशिवाय खोलीतून कशी बाहेर आली आणि मृत मंडबाईला जखमा झाल्या, तसेच निकिताच्या फ्रॉकवर सापडलेल्या केरोसीनच्या अवशेषांचे स्पष्टीकरण दिले नसल्यामुळे, सत्र न्यायालयाने असे म्हटले की अपीलकर्त्याने घराला आग लावली असा प्रतिकूल निष्कर्ष काढला जाऊ शकतो. ती दुसरी पत्नी होती आणि अपीलकर्त्याच्या पतीने त्याची जमीन मृत मंडबाईच्या नावे हस्तांतरित करण्याचा करार अंमलात आणला होता ही वस्तुस्थिती, विशेषतः तिला घरात आपले वर्चस्व प्रस्थापित करायचे असल्याने, हा गुन्हा करण्याचा हेतू असल्याचे मानले जात होते.

६. उच्च न्यायालयाने या प्रकरणाचा विचार करताना आणि पुराव्यांचे पुनरावलोकन करताना न्यायबाह्य कबुलीजबाब फेटाळून लावला होता आणि सत्र न्यायालयाने विश्वास ठेवलेल्या पीडब्ल्यू -१ च्या पुराव्यांवर विश्वास ठेवला होता. उच्च न्यायालयाचे मत होते की, माहिती देणारे सासरे गजानन (पीडब्ल्यू-१) यांच्या मुलाने मृत मंदाबाई यांच्याशी लग्न केले असताना अर्जदाराला आपल्या मुलाची दुसरी पत्नी म्हणून आनंदाने स्वीकारता आले नसते. रॉकेल ओतून पेटवून दिल्याच्या न्यायबाह्य कबुलीजबाबावर अवलंबून राहणे उच्च न्यायालयाला योग्य

वाटले नाही. त्या संदर्भात उच्च न्यायालयाने या न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाची योग्य दखल घेतली होती, ज्यात न्यायबाह्य कबुलीजबाब हा स्वतःच कमकुवत पुरावा असल्याचे सूचित केले होते.

७. त्यानंतर विजय (पीडब्ल्यू-४) आणि पोलिस उपनिरीक्षक फड यांच्यामार्फत सादर करण्यात आलेल्या पुराव्यांची उच्च न्यायालयाने दखल घेतली आहे. (पीडब्ल्यू-८) पोलिस कोठडीत असताना अपीलकर्त्याच्या सांगण्यावरून रॉकेलकॅन च्या जप्तीसंदर्भात. हा कॅन रासायनिक विश्लेषणासाठी पाठविण्यात आला नसल्याने जप्तीवर विश्वास ठेवण्यात आला नाही. त्यामुळे सत्र न्यायालयाने मान्य केलेली उपरोक्त परिस्थितीही फेटाळण्यात आली. शिवाय, छाया (पीडब्ल्यू-२) ला दिलेल्या तोंडी मृत्यूपूर्व जबाबावर कनिष्ठ न्यायालयाने विश्वास ठेवला नाही. ते विश्वासार्ह नसल्याची नोंद उच्च न्यायालयाने घेतली. पोलिस हेड कॉन्स्टेबलने नोंदवलेल्या मृत्यूपूर्व जबाबाची दखल घेण्यात आली. आगीमुळे अपीलकर्त्याला किंचितही इजा झाली नसल्यामुळे अपीलकर्ता गुन्हा करण्यासाठी दोषी आहे, असा निष्कर्ष अखेर उच्च न्यायालयाने काढला. म्हणजे आग पसरण्याआधीच ती घराबाहेर पडली होती. याचिकाकर्त्याविरुद्ध अशी परिस्थिती आहे की तिने मृत मंदाबाई आणि तिच्या मुलांना आगीपासून वाचविण्यासाठी घराबाहेर पडण्याचा इशारा दिला नाही किंवा लहान मुलांचा जीव वाचवण्यासाठी त्यांना घराबाहेर काढण्याचा प्रयत्न केला नाही. तिने ताबडतोब आरडाओरडा केला नाही आणि मृत मंदाबाई आणि तिची मुले आगीच्या भक्ष्यस्थानी पूर्णपणे सापडेपर्यंत वाट पाहिली, असे उच्च न्यायालयाने गृहीत धरले.

८. वरील परिस्थितीचा उल्लेख करून उच्च न्यायालयाने शेवटी आपला निष्कर्ष खालीलप्रमाणे नोंदविला:-

> "२६. वरील सर्व परिस्थिती दोषीच्या वागणुकीबद्दल बरेच काही सांगते. मृत मंदाबाई आपल्या जळत्या मुलीसह घराबाहेर पडताना पाहिल्यानंतरच तिने

आरडाओरडा करत आपण पूर्णपणे निर्दोष असल्याचे दाखवून दिले. अशा परिस्थितीत, तिच्या व्यक्तीवर कोणतीही जखम नसणे ही देखील अपीलकर्त्याचे दोषी मन सिद्ध करण्यासाठी एक भौतिक परिस्थिती असेल. तसे असेल, तर मृत मंदाबाईने आपल्याला कोणावरही संशय नसल्याचे सांगितले आणि विशेषत: या घटनेमागील अपीलकर्त्याविरुद्ध संशय व्यक्त केला नाही, म्हणून असे म्हणता येणार नाही की मरणोत्तर घोषणा (निशाणी. ३७ आणि ३८) अपीलकर्त्याला तिचे निर्दोषत्व सिद्ध करण्यासाठी उपयुक्त ठरतील.

२७. मृत निकिताचा जळालेला फ्रॉक पंचनामा करून जप्त करण्यात आला (निशाणी. ३४). पीएसआय फड (पीडब्ल्यू ८) (एक्स.एच.४८) यांनी सांगितले की, त्यांनी हा फ्रॉक सी.ए.कडे विश्लेषण व अहवालासाठी पत्राद्वारे पाठविला (निशाणी.५०). त्यावर रॉकेलचे अवशेष आढळून आल्याचे सी.ए.च्या अहवालात (निशाणी.५०) दिसून आले आहे. त्यामुळे मृत निकिताला पेटवण्यासाठी रॉकेलचा वापर करण्यात आल्याचे स्पष्ट झाले आहे.

२८. विवाह दाखला (उदा.२९) दर्शवितो की अपीलकर्ता आणि आरोपी क्रमांक २ यांचे विवाह दिनांक १८.०२.२००६ रोजी नोंदणीकृत होते. हा करार (उदा.३१) १७.०२.२००६ रोजी म्हणजेच आरोपी क्र.२ बरोबर अपीलकर्त्याच्या विवाह नोंदणीच्या एक दिवस अगोदर अंमलात आणला गेला आहे. या करारातील मजकुरावरून असे दिसते की, आरोपी क्रमांक २ सोबत अपीलकर्त्याचे लग्न झाल्यानंतर मृत मंदाबाई आपल्या भवितव्याबद्दल साशंक होत्या. त्यामुळे

याचिकाकर्त्याशी लग्न झाल्यानंतर मृत मंदाबाई व तिच्या मुलांचे योग्य संगोपन करू, असे लेखी आश्वासन तिने आरोपी क्रमांक २ कडून मिळवले. आरोपी क्रमांक दोनने मृत मंदाबाईच्या नावे काही जमीन हस्तांतरित करण्याचे आश्वासन दिले. विवाहानंतर आरोपी क्रमांक दोनच्या घरात फिर्यादी राहू लागला. कौटुंबिक बाबींवर नियंत्रण ठेवण्यासाठी अपीलकर्त्याचे तसेच मृत मंदाबाईचे एकमेकांवर वर्चस्व असणे अगदी स्वाभाविक होते. मृत मंदाबाई आणि तिची मुले घरात आपले वर्चस्व प्रस्थापित करण्यात अर्जदाराच्या आड नक्कीच आली असती. कोणत्याही प्रत्यक्ष पुराव्याद्वारे हेतू सिद्ध करणे कठीण आहे. उपस्थित परिस्थितीच्या आधारे त्याचा अंदाज घ्यावा लागतो. पुराव्यांवरून समोर आलेल्या वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीवरून हे स्पष्ट होते की, घरात वर्चस्व राखण्यासाठी अपीलकर्त्याने मृत मंदाबाई आणि तिच्या मुलांना संपवले.

२९. घटनेच्या रात्री पीडित मंदाबाई आणि तिच्या मुलांशिवाय एकटीच घरात होती. म्हटल्याप्रमाणे:

आग पसरण्यापूर्वीच घराबाहेर पडली होती, पुरावा कायद्याच्या कलम १०६ नुसार तिच्या विशेष माहितीत असलेल्या परिस्थितीचे स्पष्टीकरण देणे तिच्यावर बंधनकारक होते, ज्याअंतर्गत आग लागली. आगीच्या उद्रेकामागील कोणतेही स्पष्टीकरण देऊन तिने हे ओझे अजिबात सोडले नाही. या सर्व परिस्थितीवरून हे स्पष्ट होते की, याचिकाकर्त्यानेच मृत मंदाबाई व त्यांच्या मुलांच्या अंगावर रॉकेल ओतून पेटवून दिले होते.

३०. आरोपी क्रमांक २ सोबतच्या वैवाहिक जीवनातून मृत मंदाबाई आणि तिच्या मुलांना काढून टाकण्याच्या उद्देशाने याचिकाकर्त्यानेच त्यांना पेटवून दिले होते, हे फिर्यादीने संशयापलीकडे सिद्ध केले. तसे असेल तर वैद्यकीय पुरावे पाहता मृत मंदाबाई व त्यांच्या मुलांचा मृत्यू निश्चितच जीवघेणा ठरेल. याचिकाकर्त्याने घराला आग लावली. विद्वान कनिष्ठ न्यायाधीशांनी आयपीसीच्या कलम ३०२ आणि ४३६ अन्वये दंडनीय गुन्ह्यांसाठी अपीलकर्त्याला योग्यच दोषी ठरवले.

अपीलकर्त्याला या गुन्ह्यांसाठी दोषी ठरवत खटल्याच्या न्यायाधीशांनी नोंदवलेल्या निष्कर्षांशी आम्ही सहमत आहोत. आम्ही अपीलकर्त्याविरुद्ध विद्वान कनिष्ठ न्यायाधीशांनी दिलेल्या शिक्षेच्या आदेशाशी सहमत आहोत. हे आवाहन तथ्यहीन आहे. ते बरखास्त होण्यास पात्र आहे."

९. वरील पार्श्वभूमीवर अपीलकर्त्याचे वकील श्री. सुधांशू एस. चौधरी आणि प्रतिवादी-महाराष्ट्र राज्याच्या वतीने वकील श्री. सचिन पाटील यांचे म्हणणे ऐकून घेतल्यानंतर आम्ही रेकॉर्डवरील मजकूर पाहिला आहे.

१०. नमूद केल्याप्रमाणे, उच्च न्यायालयाने काढलेल्या निष्कर्षावरून असे सूचित होईल की फिर्यादी पक्षाच्या वतीने सादर केलेले पुरावे विश्वासार्ह नसल्यामुळे नाकारले गेले आहेत परंतु शेवटी केवळ आगीच्या दुर्घटनेत अपीलकर्त्याला इजा झाली नसल्यामुळे केलेल्या गृहीतकावर निष्कर्ष काढला गेला आहे. या प्रकरणात घडलेली घटना जर एखाद्या व्यक्तीमुळे घडली असेल तर मृत्यूला कारणीभूत ठरण्याचा हेतू निश्चितच भयानक आहे कारण यामुळे तीन जणांचा मृत्यू झाला ज्यात दोन लहान मुले होती हे अक्षम्य आहे. तथापि, ज्या प्रकरणात

अपीलकर्त्यावर प्रामुख्याने तिचे सासरे गजानन (पीडब्ल्यू-१) यांच्यासमोर दिलेल्या न्यायबाह्य कबुलीजबाबाच्या आधारे कारवाई करण्यात आली आणि वरील पुरावे देण्यात आले आहेत. उच्च न्यायालयाने विश्वासार्ह नसल्याचा विश्वास व्यक्त केल्याने अपीलकर्त्याला दोषी ठरविण्याची परिस्थितीची साखळी पूर्ण झाली आहे की नाही, हा मुद्दा असेल.

११. उच्च न्यायालयाने दिलेल्या कारणांचा निष्कर्ष आम्ही या आदेशाच्या आधीच्या भागात काढला आहे केवळ हे लक्षात घेण्याकरिता की उच्च न्यायालयाने अपीलकर्त्याला वाजवी संशयापलीकडे निष्कर्षापर्यंत पोहोचण्याऐवजी संभाव्यतेच्या जोरावर अधिक दोषी ठरवले आहे. त्याने आपल्या शेवटच्या परिच्छेदात 'वाजवी संशयापलीकडे' हे वाक्य वापरले असले, तरी त्याआधीचे तर्क हे केवळ अनुमान आहेत. पुराव्याच्या संदर्भात उच्च न्यायालयाने नमूद केलेली एकमेव परिस्थिती म्हणजे मृताचा जळालेला फ्रॉक पंचनामा (निशाणी ३४) जप्त करण्यात आली असून पीडब्ल्यू-८ चे पुरावे आणि फ्रॉक रासायनिक विश्लेषणासाठी पाठविण्यात आल्याचे पुरावे आणि निशाणी ५० नुसार अहवालात रॉकेलचे अवशेष आढळून आल्याचे दिसून आले आहे. अशा परिस्थितीत मृत निकिताला पेटवण्यासाठी रॉकेलचा वापर करण्यात आल्याचा निवाडा उच्च न्यायालयाने दिला आहे. साखळीतील परिस्थिती म्हणून जरी ती घेतली गेली तरी साखळीतील इतर परिस्थिती अपीलकर्त्याकडे बोट दाखवण्याशी जोडल्याशिवाय ती अपुरी होती. त्या संदर्भात लक्षात घेण्यासारखी बाब म्हणजे उच्च न्यायालयाने आपल्या कारणमीमांसेच्या आधीच्या भागात केरोसिन वितळवणारे कॅन रासायनिक विश्लेषणासाठी पाठविण्यात आले नसल्याने आणि तो कोणत्या परिस्थितीत जप्त करण्यात आल्याचे सांगण्यात आले होते, त्या कॅनच्या वसुलीवर अविश्वास व्यक्त केला आहे.

१२. जर अशी स्थिती असेल तर फ्रॉकचा संदर्भ देणारा रासायनिक विश्लेषण अहवाल जरी मान्य केला तरी रॉकेलच्या फवारणीसाठी किंवा घटनेच्या ठिकाणाहून जप्त करण्यात आलेले रॉकेल निकिताच्या फ्रॉकच्या संपर्कात येण्यासाठी अपीलकर्ता जबाबदार होता हे सांगण्यासाठी रेकॉर्डवर काहीही नाही. त्याशिवाय मंदाबाई या मृत महिलेने ०३.०८.२००६ रोजी केलेल्या जबाबानुसार शेतात वीज नसल्याने ते घरातच झोपतात आणि रात्री कंदील लावतात आणि त्यासाठी रॉकेलचा वापर केला जातो. तसेच या घरात स्वयंपाकही केला जातो आणि त्यात डिझेलकॅनसह ट्रॅक्टरशी संबंधित साहित्यही ठेवण्यात आल्याचे पुरावे समोर आले आहेत. त्यामुळे या घटनेत याचिकाकर्त्याला इजा झाली नाही, ह्याचा असा होत नाही की अपिलकरत्याने हे घडवून आणले असावे.

१३. परिस्थितीजन्य पुराव्यांच्या आधारे शिक्षा होण्यासाठी परिस्थितीच्या साखळीतील दुवे प्रस्थापित करणे आवश्यक आहे, अशी कायद्याची भूमिका सर्वमान्य आहे. शरद बिर्धीचंद सारडा विरुद्ध महाराष्ट्र राज्य , (१९८४) ४ एससीसी ११६ या खटल्यातील या न्यायालयाच्या सुरुवातीच्या एका निर्णयात हे स्पष्ट झाले आहे. संबंधित परिच्छेद खालीलप्रमाणे :-

> "१५३. या निर्णयाचे बारकाईने विश्लेषण केल्यास असे दिसून येईल की आरोपीवरील खटला पूर्णपणे सिद्ध होण्यापूर्वी खालील अटींची पूर्तता करणे आवश्यक आहे:
>
> (१) कोणत्या परिस्थितीतून दोषाचा निष्कर्ष काढायचा आहे हे पूर्णपणे सिद्ध झाले पाहिजे. येथे हे लक्षात घेतले पाहिजे की या न्यायालयाने सूचित केले आहे की संबंधित परिस्थिती "सिद्ध केले जाऊ शकते" नाही, "सिद्ध केले पाहिजे ".

शिवाजी साहेबराव बोबडे विरुद्ध महाराष्ट्र या खटल्यात या न्यायालयाने म्हटल्याप्रमाणे "सिद्ध केले जाऊ शकते" आणि "सिद्ध केले पाहिजे " यात केवळ व्याकरणिकच नव्हे तर कायदेशीर फरक आहे. जिथे निरीक्षणे नोंदविली गेली: [एससीसी परिच्छेद १९, पृष्ठ ८०७: एससीसी (सीआरआय) पृष्ठ १०४७]

निश्चितच, न्यायालयाने दोषी ठरविण्यापूर्वी आरोपी केवळ दोषी असणे आवश्यक नाही आणि 'असू शकते' आणि 'असणे आवश्यक आहे' यातील मानसिक अंतर लांब आहे आणि निश्चित निष्कर्षांपासून अस्पष्ट अनुमानांची विभागणी करते, हे प्राथमिक तत्त्व आहे.

(२) अशा प्रकारे प्रस्थापित केलेली तथ्ये केवळ आरोपीच्या गुन्ह्याच्या गृहीतकाशी सुसंगत असावीत, म्हणजे आरोपी दोषी असल्याखेरीज इतर कोणत्याही गृहीतकावर त्यांचे स्पष्टीकरण देता कामा नये,

(३) परिस्थिती आणि प्रवृत्ती निर्णायक स्वरूपाची असावी,

(४) त्यांनी सिद्ध होणारी परिस्थिती वगळता सर्व संभाव्य गृहीतक वगळले पाहिजे आणि

(५) पुराव्यांची साखळी इतकी परिपूर्ण असावी की आरोपीच्या निर्दोषपणाशी सुसंगत निष्कर्षासाठी कोणतेही वाजवी आधार नको आणि हे दर्शविणे आवश्यक आहे की सर्व मानवी संभाव्यतेनुसार हे कृत्य आरोपीने केले असावे.

१५४. ही पाच सुवर्णतत्त्वे, जर आपण तसे म्हणू शकलो तर परिस्थितीजन्य पुराव्याचा आधारावर एखाद्या खटल्याच्या पंचशील ठरतात.

१५९. हे पाहिले जाईल की या न्यायालयाने स्पष्टीकरणाचा अभाव किंवा खोटे स्पष्टीकरण विचारात घेताना, साखळी पूर्ण करण्यासाठी हा एक अतिरिक्त दुवा ठरेल असे म्हटले होते परंतु ही निरीक्षणे या न्यायालयाने आधी सांगितलेल्या गोष्टींच्या प्रकाशात वाचली पाहिजेत, म्हणजे खोटे स्पष्टीकरण अतिरिक्त दुवा म्हणून वापरण्यापूर्वी, खालील आवश्यक अटींची पूर्तता करणे आवश्यक आहे:

(१) फिर्यादी पक्षाच्या नेतृत्वातील पुराव्यांच्या साखळीतील विविध दुवे समाधानकारकरित्या सिद्ध झाले आहेत,

(२) वरील परिस्थिती आरोपींच्या गुन्ह्याकडे वाजवी खात्रीने लक्ष वेधते, आणि

(३) परिस्थिती काळाच्या आणि परिस्थितीच्या सान्निध्यात आहे.

१६०. जर या अटींची पूर्तता झाली तरच खोटे स्पष्टीकरण किंवा खोटा बचाव अतिरिक्त दुवा म्हणून न्यायालयाला आश्वासन देण्यासाठी वापरू शकते, अन्यथा नाही. सध्याच्या खटल्यातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थिती पाहता तसे होताना दिसत नाही. शंकरलाल प्रकरणात या प्रकरणाचा हा पैलू तपासण्यात आला जिथे या न्यायालयाने असे निरीक्षण नोंदवले: [एससीसी परिच्छेद ३०, पृष्ठ ४३: एससीसी (सीआरआय) पृष्ठ ३२२]

"बचाव पक्षातील खोटेपणा हे तथ्यांच्या पुराव्याची जागा घेऊ शकत नाही, यशस्वी होण्यासाठी सरकारी पक्षाला सिद्ध करावे लागते. जर इतर परिस्थिती

आरोपीच्या दोषाकडे लक्ष वेधत असेल तर खोटी परिस्थिती ही अतिरिक्त परिस्थिती मानली जाऊ शकते."

१४. शिवाय सरकारी पक्षाने सादर केलेल्या परिस्थितीजन्य पुराव्यांमुळे तो "खरा असावा" आणि "सत्य असू शकतो " असा निष्कर्ष निघत नाही तोपर्यंत केवळ संशय पुरेसा ठरणार नाही. त्या अनुषंगाने देवीलाल विरुद्ध राजस्थान राज्य (२०१९) १९ एससीसी ४४७ या खटल्यात या न्यायालयाने दिलेल्या निर्णयाची नोंद घेणे आवश्यक आहे, ज्यात शरद बिर्धीचंद सारडा (उपरोक्त) यांनी खटल्याचा निकाल लक्षात घेऊन खालीलप्रमाणे निर्णय दिला आहे;

"१७. सुजित बिस्वास विरुद्ध आसाम राज्य २०१३ (१२) एससीसी ४०६ आणि राजा विरुद्ध हरियाणा राज्य २०१५ (११) एससीसी ४३ या खटल्यात या न्यायालयाने यावर विचार केला आहे. परिस्थितीजन्य पुराव्यांची छाननी करताना, आरोपीनिर्दोष असण्याची वाजवी शक्यता नाकारण्यासाठी घटनांची साखळी स्पष्टपणे आणि पूर्णपणे प्रस्थापित होण्यासाठी न्यायालयाने त्याचे मूल्यमापन केले पाहिजे, असे प्रतिपादन करण्यात आले आहे. साखळी पूर्ण आहे की नाही, हे मूळ तत्त्व आहे, खरे तर ते पुराव्यांमधून समोर आलेल्या प्रत्येक प्रकरणातील वस्तुस्थितीवर अवलंबून असेल आणि त्यासाठी सरळ सरळ सूत्र ठेवता येणार नाही. परंतु एकत्रितपणे विचार केल्यास केवळ असा निष्कर्ष निघतो की, आरोपीशिवाय दुसरा कोणीही असू शकत नाही जो केवळ आरोप केलेल्या गुन्ह्याचा गुन्हेगार आहे आणि परिस्थितीने केवळ आरोपीच्या गुन्ह्याच्या गृहीतकाशी सुसंगत निर्णायक स्वरूप प्रस्थापित केले पाहिजे.

१८. तात्कालिक खटल्यातील एकंदर वस्तुस्थितीचे विश्लेषण केल्यास आणि फिर्यादी पक्षाने आधारलेल्या परिस्थितीजन्य पुराव्यांची साखळी लक्षात घेता आणि उच्च न्यायालयाच्या निदर्शनास आलेल्या परिस्थितीजन्य पुराव्यांची साखळी लक्षात घेता, आरोप सिद्ध करणे अपूर्ण आणि असंगत आहे आणि त्याच्या आधारे अपीलकर्त्यांना कोणत्याही संशयाशिवाय दोषी ठरविण्याची परवानगी देणे असंगत आहे. सरकारी पक्ष आपल्या खटल्याला "खरे असू शकते" या क्षेत्रातून "असणे आवश्यक आहे" या स्तरापर्यंत नेण्यात अपयशी ठरला आहे. खरे आहे, जसे फौजदारी आरोपात दोषी ठरविण्यासाठी कायद्यात अपरिहार्यपणे आवश्यक आहे. फौजदारी खटल्यात संशय कितीही गंभीर असला तरी तो पुराव्याला पर्याय ठरू शकत नाही.

१९. त्याशिवाय परिस्थितीजन्य पुराव्यांच्या बाबतीत नोंदीच्या बाबतीत दोन मते शक्य आहेत, एक व्यक्तीच्या अपराधाकडे बोट दाखवते आणि दुसरा निर्दोष असल्याचे दाखवते. आरोपीला खरोखरच त्याच्या अनुकूल असलेल्या गोष्टीचा लाभ मिळण्याचा हक्क आहे. परिस्थितीजन्य पुराव्यांची गुणवत्ता आणि आशय निश्चित करणारे सर्व न्यायालयीन निकष आरोपीचा दोष दाखवतात, हाती असलेल्या खटल्यातील फिर्यादी, हे त्याची पूर्तता करण्यात अपयशी ठरले आहेत, असे मानण्यात आम्हाला कोणतीही अडचण वाटत नाही.

१५. त्या पार्श्वभूमीवर सत्र न्यायालय तसेच उच्च न्यायालयाने या प्रकरणात दिलेल्या निकालाचा अभ्यास केल्यास त्याचा अंतिम निष्कर्ष कोणताही भक्कम आधार नसताना शिक्षा सुनावण्याचे कारण संशयास्पद बनले आहे. संशय कितीही प्रबळ असला तरी, पुराव्याची

जागा घेऊ शकत नाही. दुर्दैवाने, उच्च न्यायालयाने वर काढलेल्या निरीक्षणांचे स्वरूप पाहता, शेवटी असे म्हटले आहे की, याचिकाकर्त्यानेच मृत मंदाबाई आणि तिच्या मुलांना आरोपींसोबतच्या वैवाहिक जीवनातून काढून टाकण्याच्या उद्देशाने पेटवून दिले आहे हे सरकारी पक्षाने संशयापलीकडे सिद्ध केले आहे. उच्च न्यायालयाने नमूद केलेल्या वस्तुस्थितीमुळे असा संशय निर्माण होतो. त्याचप्रमाणे केवळ घटनेत तिला इजा झाली नाही म्हणून, अपीलकर्त्याला दोषी ठरवता येईल का, अशी ही परिस्थिती आहे. त्या दृष्टीने लक्षात घेण्यासारखी गोष्ट म्हणजे नैसर्गिक मानवी आचरण म्हणजे एखादी घटना किंवा अपघात घडला की तात्काळ प्रतिक्रिया म्हणजे घटनास्थळापासून दूर जाऊन स्वत:ला वाचवणे. मध्यरात्री कोणत्याही कारणास्तव आग लागली असेल आणि याचिकाकर्त्याला जरा लवकर जाग आली असेल आणि ती थोडी लवकर लक्षात आली असेल, तर जळत असलेल्या घरात जाऊन इतर लोकांची तपासणी करण्याऐवजी घराबाहेर पळून जाणे हे स्वाभाविक वर्तन आहे. दुसर्याला वाचवण्यासाठी घरात परत येण्यासाठी एखाद्या व्यक्तीला खूप धाडस करावे लागते किंवा करुणेने अतिप्रेरित केले जाते आणि तसे न करणे हे मदतीला न येणे नैतिकदृष्ट्या चुकीचे मानले जाऊ शकते. संकटात सापडलेल्या सहमानवाची, पण साखळीतील इतर परिस्थिती आरोपीकडे बोट दाखवत नाही, जेणेकरून दोषी असल्याचा अचूक निष्कर्ष निघेल तोपर्यंत खुनासारख्या गंभीर गुन्ह्यात एखाद्या व्यक्तीला दोषी ठरविण्याची परिस्थिती असू शकत नाही.

१६. मंदाबाईला ठार मारण्याच्या हेतूने आग लागण्यास जर अपीलकर्ता जबाबदार असता तर ती बाहेर येऊ नये म्हणून घराबाहेर पडल्यानंतर दरवाजा बंद केला नसता का? दुसरीकडे जिवंत बाहेर येऊन एक दिवस जगलेल्या मंदाबाईंनी याचिकाकर्त्यासह कोणालाही दोष दिलेला नाही किंवा संशय घेतलेला नाही. जर अपीलकर्त्याने काही कृत्य केले

असते तर तिने या अतिरेकी कृत्याबद्दल सांगितले असते. घराला आग लागली आणि ती आणि तिची मुले आगीत अडकली, हे तिच्या जबाबावरून स्पष्ट होते. आपल्यावर लागलेली आग घरात पसरल्याचे तिने सांगितले नाही. शिवाय पीडब्ल्यू-१ अर्थात सासरे गजानन यांच्या जबाबानुसारही ते घराबाहेर झोपले होते आणि अर्जदाराचा आरडाओरडा ऐकून त्यांना जाग आली आणि मृताने सांगितले होते की, जेव्हा ती बाहेर आली तेव्हा तो जागा होता. तसेच मृतव्यक्तीला वाचवण्यासाठी केलेल्या प्रयत्नांची ही माहिती त्यांनी दिलेली नाही. परंतु मृत आणि नात बाहेर आल्यानंतरच पावले उचलण्यात आली. आणखी एक परिस्थिती अशी ही आहे की, या घरात तीन खोल्या होत्या, त्यापैकी एका खोलीत पीडब्ल्यू - ३ पिराजी मानकरी आणि त्यांचे कुटुंबीय होते, आगीचा अपघात अशा स्वरूपाचा होता ज्यामुळे संपूर्ण घर आणि आजूबाजूची गोशाळा वगैरे जळून खाक झाली होती. त्या स्थितीतही संबंधित पिराजी मानकरी व इतरांनाही इजा झाली नाही. त्यामुळे जखमी न होणे ही घराला आग लावल्याप्रकरणी दोषी ठरविण्याची परिस्थिती मानता येणार नाही.

१७. उच्च न्यायालयाने पुढे आरोपी क्रमांक एक व दोन यांचे लग्न गृहीत धरले आहे; कौटुंबिक वर्चस्वाची इच्छा, परिस्थिती आणि हेतू म्हणून विवाह नोंदणीच्या एक दिवस अगोदर म्हणजे १७.०२.२००६ रोजी पोटगीसाठी कागदपत्रांची अंमलबजावणी. हेच कारण आहे की अशा परिस्थितीत मालमत्तेच्या केवळ काही भागासाठी पहिल्या पत्नीच्या बाजूने पोटगीची व्यवस्था केल्यानंतर विवाहाची नोंदणी करण्यात आली होती आणि सध्याच्या स्वरूपाच्या कथित गुन्ह्यासाठी अपीलकर्ता स्वतःचे घर उद्ध्वस्त करेल आणि तेही इतर कोणतीही घटना न घडता एकाच घरात एकत्र राहत असून लग्नाच्या तारखेपासून सहा महिन्यांहून अधिक काळानंतर आगीची घटना घडली आहे. त्यामुळे या सर्व बाबींचा विचार केल्यास मनात निर्माण होणाऱ्या शंका आपण स्वीकारण्यास असमर्थ आहोत. अपीलकर्त्यावरील संशयाकडे लक्ष वेधण्यासाठी उच्च

न्यायालयाने दिलेली कारणे असमर्थ आहेत आणि त्या परिस्थितीत संशयाचा लाभ निश्चितच अपीलकर्त्याच्या बाजूने गेला पाहिजे.

१८. उच्च न्यायालयाने याचिकाकर्त्याला मृत आणि तिच्या मुलांभोवती रॉकेल ओतून जाळल्याप्रकरणी दोषी ठरविण्याबाबत कलम १०६ अन्वये स्पष्टीकरण देण्यास अपयशी ठरली आहे तरी, सध्याच्या परिस्थितीत शाश्वत नसल्यामुळे तिला गुन्हेगार घोषित करणे चुकीचे ठरेल. शरद बिर्धीचंद सारडा (उपरोक्त) मध्ये म्हटल्याप्रमाणे समजावून सांगण्यात आलेले अपयश ही परिस्थितीची साखळी पूर्ण करण्यासाठी एक अतिरिक्त दुवा म्हणता येईल . तात्कालिक प्रकरणात, साखळीतील इतर परिस्थिती स्थापित नसल्यामुळे, अपीलकर्त्याच्या विरोधात ती आयोजित केली जाऊ शकत नाही. दुसरीकडे, प्रकरण असे आहे की मध्यरात्री अपीलकर्ता आणि इतर झोपलेले असताना आग लागली होती आणि ती ओरडत बाहेर आली होती. अपीलकर्त्याने आगीच्या कारणाचे स्पष्टीकरण तेव्हाच दिले असते जेव्हा अपीलकर्ता आधीच जागे असती आणि आग लागण्यापूर्वीच बाहेर असती.

१९. अशा प्रकारे, या प्रकरणातील वस्तुस्थिती आणि परिस्थितीमध्ये या सर्व बाबींचा विचार करता, आमचे असे मत आहे की अपीलकर्ता निर्दोष मुक्त होण्यास पात्र आहे कारण संशयाचा फायदा तिच्या बाजूने आहे. त्यामुळे आम्ही अपीलकर्त्याच्या शिक्षेचा आदेश टिकवू शकत नाही.

२०. परिणामी सत्र न्यायालयाने दिलेल्या शिक्षेवर शिक्कामोर्तब करणारा उच्च न्यायालयाने १२.१०.२०१७ रोजी दिलेला निकाल रद्द बातल ठरतो. अंतरिम जामिनावर असलेल्या अपीलकर्त्या पारुबाई यांना स्वातंत्र्य देण्यात आले असून त्यांचा जामीन मुचलका निकाली निघेल.

२१. त्यानुसार अपील मंजूर केले जाते.

२२. प्रलंबित अर्ज असल्यास त्यांचा निपटारा केला जाईल.

अपील मंजूर .

*** अस्वीकरण ***

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.